

petendum. Nam ut peccatum est, patriam prodere, parentes violare, fana depeculari, quæ sunt in effectu: sic timere, sic moerere, sic in libidine esse, peccatum est, etiam sine effectu. Verum ut hæc non in posteris & in consequentibus, sed in primis continuo peccata sunt: sic ea, quæ proficiscuntur a virtute, susceptione prima, non perfectione, recta sunt iudicanda.

X. Bonum autem, quod in hoc sermone toties usurpatum est, id etiam definitione explicetur. Sed eorum definitiones paulum oppido inter se differunt, & tamen eodem spectant. Ego assentior Diogeni, qui bonum definierit, id, quod esset natura absolutum. Id autem sequens, illud etiam quod prodesset (ἀφελυμα enim sic appellemus) motum¹⁷ aut statum esse dixit, e natura absoluta. Cumque rerum notiones in animis fiant, si aut usu aliquid cognitum sit, aut conjunctione, aut similitudine, aut collatione rationis; hoc quarto¹⁸, quod extremum posui, bonorum notitia facta est. Cum enim ab iis rebus, quæ sunt secundum naturam, ascendit animus collatione rationis, tum ad notionem boni pervenit.

Hoc autem ipsum bonum, non accessione¹⁹, neque crescendo, aut cum cæteris comparando, sed propria vi sua & sentimus & appellamus bonum. Ut enim mel, etsi dulcissimum est, suo tamen proprio genere saporis, non comparatione cum aliis, dulce esse sentitur: sic bonum hoc, de quo agimus, est illud quidem plurimi æstimandum, sed ea æstimatio

¹⁷ Motum aut statum esse dixit e natura absoluta.] Non invitatus fateor me nihil sensus ex his verbis posse elicere. Arbitror sane Ciceronem sic scripsisse, motum aut statum esse dixit natura absoluti, id est, ejus quod est absolutum natura. Diogenes (ut paulo ante dicitur) definivit bonum id, quod esset natura absolutum: hujus igitur est consequens, ut idem definiendo diceret illud, quod prodesset, motum aut statum esse natura absoluti. Porcius.

¹⁸ Hoc quarto, quod extremum posui bonum, notitia facta est.] Sic Victorius & Græterus ediderunt, nec aliter omnes fere codices. Quid autem sibi velint hæc verba, plusquam Ædipus sit oportet, qui dixerit.

Quid autem in mente noster habuerit, docet cum paulo post ait animam collatione rationis ad notionem boni pervenire. MR. Scalligeranus & Eliens. pr. quod extremum posui bonum boni notitia factum est. Lego hoc quarto, quod extremum posui horum, boni notitia facta est. Quin & Lambinus exhibuit, quod extremum posui, boni notitia facta est: idque non male. Alii, bonorum notitia: parum recte. Davifus.

¹⁹ Non accessione neque crescendo.] Hoc ex eo sequitur, quod Stoicis omnia bona sunt equalia. Diogenes Laertius vii. 101. Vide his & infra cap. 14. ac Senecam epist. 76. Idem.

tio genere valet, non magnitudine. Nam cum æstimatio, quæ dicitur, neque in bonis numerata sit, neque rursus in malis: quantumcumque eo addideris, in suo genere manebit. Alia est igitur propria æstimatio virtutis: quæ genere, non crescendo, valet.

Nec vero perturbationes animorum, quæ vitam insipientium miseram acerbamque reddunt, (quas Græci πάθη appellant: poteram ego verbum ipsum interpretans, morbos appellare: sed non conveniret ad omnia: quis enim misericordiam, aut ipsam iracundiam, morbum solet dicere? at illi dicunt πάθη). Sit igitur perturbatio, quæ nomine ipso vitiosa declarari videtur, nec hæc perturbationes vi aliqua naturali moventur: omnesque hæc sunt genere quatuor, partibus plures, ægritudo, formido, libido, quamque Stoici communi nomine corporis & animi ἰδονία appellant, ego malo lætitiæ appellare, quasi gestientis animi elationem voluptariam. Perturbationes autem nulla naturæ vi commoventur: omniaque ea sunt opiniones ac judicia levitatis. Itaque his sapiens semper vacabit.

XI. Omne autem, quod honestum sit, id esse propter se expetendum, commune nobis est cum multorum aliorum philosophorum sententiis. Præter enim tres disciplinas, quæ virtutem a summo bono excludunt, cæteris omnibus philosophis hæc est tuenda sententia, maxime tamen his Stoicis, qui nihil aliud in bonorum numero, nisi honestum, esse vulerunt. Sed hæc quidem est perfacilis & perexpedita defensio. Quis est enim, aut quis unquam fuit aut avaritia tam ardenti, aut tam effrenatis cupiditatibus, ut eandem illam rem, quam adipisci scelere quovis velit, non multis partibus malit ad sese, etiam omni impunitate proposita, sine facinore, quam illo modo pervenire?

Quam vero utilitatem, aut quem fructum petentes, scire cupimus, illa, quæ occulta nobis sunt, qui moveantur, quibusque de causis ea versentur in cælo? Quis autem tam agrestibus insilitus vivit, aut quis contra studia naturæ tam vehementer obduruit, ut a rebus cognitu dignis abhorreat, easque

que sine voluptate aut utilitate aliqua non requirat, & pro nihilo putet? aut quis est, qui majorum²⁰, aut Africanorum, aut ejus, quem tu in ore semper habes, proavi mei²¹, cæterorumque virorum fortium atque omni virtute præstantium, facta, dicta, consilia cognoscens, nulla animo afficiatur voluptate?

Quis autem honesta in familia institutus & educatus ingenue, non ipsa turpitudine, etiam si eum læsura non sit, offenditur? quis animo æquo videt eum, quem impure ac flagitiose putet vivere? quis non odit fordidos, vanos, leves, futiles? Quid autem dici poterit, si turpitudinem non ipsam per se fugiendam esse staverimus, quo minus homines tenebras & solitudinem nasci, nullo dedecore se abstineant, nisi eos per se sceditate sua turpitudine ipsa deterreat? Innumerabilia dici possunt in hanc sententiam: sed non necesse est. Nichil est enim, de quo minus dubitari possit, quam & honesta expetenda per se, & eodem modo turpia per se esse fugienda.

Constituto autem illo, de quo ante diximus, quod honestum sit, id esse solum bonum: intelligi necesse est, pluris id, quod honestum sit, æstimandum esse, quam illa media, quæ ex eo comparentur. Stultitiam autem, & temeritatem, & injustitiam, & intemperantiam cum dicimus esse fugienda propter eas res, quæ ex ipsis eveniant, non ita dicimus, ut cum illo, quod positum est, solum id esse malum, quod turpe sit, hæc pugnare videatur oratio: propterea quod ea non ad corporis incommodum referuntur, sed ad turpes actiones, quæ oriuntur e vitiis. Quas enim Græci *vaxias* appellant, vitia malo, quam malitias, nominare.

XII. Næ tu, inquam, Cato, verbis illustribus & id quod vis declarantibus. Itaque mihi videris Latine docere philo-

²⁰ Qui majorum aut Africanorum] Legendum qui Manliorum aut Africanorum; ut recte conjectit eruditissimus vir Joan. Clericus: nam, nisi fallor, illud *majorum* lectori semel monito non potest non incommodum videri. De Manliis Torquatis habuimus supra lib. I. cap. 7. & II. 19. *Idem*.
²¹ Proavi mei] Ne quis ideo mendum fuisse suspicetur, quia Cato Censorius, quem

Cicero significat, multo antiquior fuerit quam proavus: nam est hoc familiare Ciceroni, ut *proavus* appeller ab ejus ætate longissime remotos; ut in epistola ad Appium, lib. III. Fam. ep. 11. *Si censor et, de proavos multum cogitatio tua: cum de Appio Ceco, qui Pyrrhi pacem distulit, eum loquitur. P. Manutius.*

sophiam, & ei quasi civitatem dare: quæ quidem adhuc peregrinari Romæ videbatur, nec offerre sese nostris sermonibus: & ista maxime propter limatam quandam & rerum & verborum tenuitatem. Scio²² enim esse quosdam, qui quavis lingua philosophari possint, nullis tamen partitionibus, nullis definitionibus utuntur: ipsique dicunt, ea se modo probare, quibus natura tacita assentiat. Itaque in rebus minime obscuris non multus est apud eos differendi labor. Quare attendo te studiose, & quæcumque rebus iis, de quibus hic sermo est, nomina imponis, memoriæ mando. Mihi enim erit iisdem istis fortasse jam utendum. Virtutibus igitur rectissime mihi videris, & ad consuetudinem nostræ orationis, vitia posuisse contraria. Quod enim vituperabile est per se ipsum, id eo ipso vitium nominatum puto, vel etiam a vitio dictum vituperari. Sin *vaxias* malitiam dixisses, ad aliud nos unum certum vitium consuetudo Latina traduceret. Nunc omni virtuti vitium contrario nomine opponitur.

Tum ille: His igitur ita positis, inquit, sequitur magna contentio: quæ pertractata est a Peripateticis mollius. Est enim eorum consuetudo dicendi non satis acuta, propter ignorantem dialecticæ. Carneades tuus, egregia quadam exercitatione in dialecticis, summaque eloquentia, rem in summum discrimen adduxit: propterea quod pugnare non desistit, in omni hac quæstione, quæ de bonis & malis appelletur, non esse rerum Stoicis cum Peripateticis controversiam, sed nomen. Mihi autem nihil tam perspicuum videtur, quam has sententias eorum philosophorum re inter se magis, quam verbis, dissidere. Majorem multo inter Stoicos & Peripateticos rerum esse ajo discrepantiam quam verborum: quippe, cum Peripatetici omnia, quæ ipsi bona appellant, pertinere dicant ad beate vivendum: nostri vero, quod æstimatione omnino aliqua dignum sit, complecti²³ beatam vitam putent.

XIII. An

²² Scio enim esse quosdam, qui quavis lingua philosophari possint; nullis tamen partitionibus] Nihil est apertius quam legi debere, mutatis particularum sedibus, Scio tamen esse quosdam, qui quavis lingua philosophari possint; nullis enim partitionibus, nullis definitionibus utuntur. Ad Epicureos respicit. Vide supra lib. III. cap. 2. §. 10. *Davissius*.
²³ Complecti] Pall. nostrique Paris. pr. tert. C. C. C. Med. & Eliens. compleri beatam vitam.

Nec vero satis acute dicunt: Si bona valetudo pluris aestimanda sit longa quam brevis, sapientiae quoque usus longissimus quisque sit plurimi. Non intelligunt, valetudinis aestimationem spatio judicari: virtutis, opportunitate: ut videantur qui illud dicant, iidem hoc esse dicturi, bonam mortem & bonum partum meliorem longum esse quam brevem. Non vident, alia brevitate pluris aestimari; alia diuturnitate.

Itaque consentaneum est his, quae dicta sunt, ratione illorum, qui illum bonorum finem, quod appellamus extremum, quod ultimum, crescere putent posse, iidem placere, esse alium alio etiam sapientiore, itemque alium magis alio vel peccare, vel recte facere. Quod nobis non licet dicere: qui crescere bonorum finem non putamus. Ut enim qui demersi sunt in aqua, nihilo magis respirare possunt, si non longe abfunt a summo, ut jam jamque possint emergere, quam si etiam tum essent in profundo; nec catulus ille, qui jam appropinquat ut videat, plus cernit quam is, qui modo est natus: ita qui processit aliquantum ad virtutis aditum, nihilo minus in miseria est quam ille, qui nihil processit.

XV. Haec mirabilia videri intelligo. Sed cum certe superiora firma, ac vera sint, his autem ea consentanea & consequentia: ne de eorum quidem veritate est dubitandum. Sed quanquam negent, nec virtutes, nec vitia crescere: attamen utrumque eorum²⁵ fundi quodam modo & quasi dilatari vident. Divitias autem Diogenes²⁶ censet non eam modo vim

²⁵ Utrumque eorum fundi] Seneca epist. 74. Quod rectum est, nec magnitudine aestimatur, nec numero, nec tempore: non magis produci, quam contrahi potest. Honestam vitam ex centum annorum numero in quantum volens vivit, & in unum diem cogit; aequae honesta est. Modo latius vitae funditur; regna, urbes, provincias temperat, servat leges, colit amicitias, inter propinquos liberisque disponit officia: modo arcto sine circumdatur paupertatis, exili, orbitatis: non tamen minor est, si ex altiore salsigine in privatum, ex regio in humilem subducitur, &c. Forlan in privatum statum, ex regio in humilem subducitur. Vide Lipsium Manud. ad Philof. Stoic. III. 3. Idem.

²⁶ Divitias autem Diogenes] Diogenes

intelligit Babylonium, Chryssippi auditorem, & Antipatri magistrum, magnum & gravem Stoicum, qui aliquando Romam ab Atheniensibus cum Carneade legatus missus est, adolescentibus Scipione & Laelio, ut est in Tusculi a Cicerone scriptum. Eius sententiam de divitiis ad voluptatem & valetudinem exigendam non modo valetibus, sed etiam ut retineantur & serventur viam habentibus, non recte accommodari posse ad virtutem & artes, dissimilitudine offendit. Dicitur est antea quae Stoicis non parva dicuntur, aegyptiis tunc ad vendendum: in officis vero & recte factis neminem ea continere possunt. Addit rationem, Bonum non nisi a bono contineri posse. Ea vero media neque in bonis esse, neque in malis. *Morlines.*

habere, ut quasi duces sint ad voluptatem & ad valetudinem bonam; sed etiam ut ea contineant: non idem facere eas in virtute, neque in ceteris artibus, ad quas esse dux pecunia potest, continere autem non potest. Itaque si voluptas, aut si bona valetudo sit in bonis, divitias quoque in bonis esse ponendas: at, si sapientia bonum sit, non sequi, ut etiam divitias bonum esse dicamus. Nec ab ulla re, quae non sit in bonis, id, quod sit in bonis, contineri potest: ob eamque causam, quia cognitiones comprehensionesque rerum, e quibus efficiuntur artes, appetitionem movent; cum divitiarum non sint in bonis, nulla ars divitiarum contineri potest.

Quod si de artibus concedamus, virtutis tamen non sit eadem ratio; propterea quod haec plurimae commentationis & exercitationis indigeat, quod idem in artibus non sit: & quod virtus stabilitatem, firmitatem, constantiam totius vitae complectatur, nec eadem haec in artibus esse videamus.

Deinceps explicatur differentia rerum: quam si non ullam esse diceremus, confunderetur omnis vita, ut ab Aristotele: nec ullum sapientiae munus aut opus inveniretur, cum inter res eas, quae ad vitam degendam pertinerent, nihil omnino interesset, neque ullum delectum adhiberi oporteret. Itaque cum satis esset constitutum, id solum esse bonum, quod esset honestum, & id malum solum, quod turpe: tum inter haec, & illa quae nihil valerent ad beate misereve vivendum, aliquid tamen, quo differrent, esse voluerunt, ut essent eorum alia aestimabilia, alia contra, alia neutrum.

Quae autem aestimanda essent, eorum in aliis satis esse causae, quamobrem quibusdam anteponebantur, ut in valetudine, ut in integritate sensuum, ut in doloris vacuitate, ut in gloria, divitiis, similibus rebus: alia autem non esse eiusmodi. Itemque eorum, quae nulla aestimatione digna essent, partim satis habere causas, quamobrem rejicerentur, ut dolorem, morbum, sensuum amissionem, paupertatem, ignominiam, similia horum: partim non. Itemque hinc esse illud exortum, quod Zenon *προνυμίων*, contraque quod *ἀναπρονυμίων* nominavit, cum uteretur in lingua copiosa factis tamen nominibus

ac novis : quod nobis in hac inopi lingua non conceditur .
 Quamquam tu hanc copiosorem etiam dicere soles . Sed non
 alienum est , quo facilius vis verbi intelligatur , rationem hu-
 jus verbi faciendi Zenonis exponere .

XVI. Ut enim , inquit , nemo dicit , in regia regem ipsum
 quasi productum esse ad dignitatem , (id enim est προηγμένον)
 sed eos , qui in aliquo honore sint , quorum ordo proxime
 accedit , ut secundus sit ad regium principatum : sic in vita
 non ea , quæ primario loco sunt , sed ea , quæ secundum lo-
 cum obtinent , προηγμένα , id est producta , nominentur . Quæ
 vel ita appellemus (id erit verbum e verbo) vel ²⁷ promo-
 ta & remota , vel , ut dudum diximus , præposita , vel præci-
 pua , & illa rejecta . Re enim intellecta in verborum usu fa-
 ciles esse debemus .

Quoniam autem omne , quod est bonum , primum locum
 tenere dicimus , necesse est , nec bonum esse , nec malum hoc ,
 quod præpositum , vel præcipuum nominamus . Itaque id de-
 finimus , quod sit indifferens , cum æstimatione mediocri . Quod
 enim illi ἀδιάφορον dicunt , id mihi ita occurrit , ut indifferens
 dicerem . Neque enim illud fieri poterat ullo modo , ut nihil
 relinqueretur in mediis , quod aut secundum naturam esset ,
 aut contra : nec , cum id relinqueretur , nihil in his poni
 quod satis æstimabile esset : nec , hoc posito , non aliqua es-
 sent præposita .

Recte igitur hæc facta distinctio est : atque etiam ab iis ,
 quo facilius res perspicui possit , hoc simile ponitur . Ut enim ,
 inquit , si hoc fingamus esse quasi finem & ultimum , ita
 jacere talum , ut rectus assitit : qui ita talus erit iactus , ut
 cadat rectus , præpositum quiddam habebit ad finem ; qui ali-
 ter , contra : neque tamen illa præpositio tali ad eum , quem
 dixi , finem pertinebit : sic ea , quæ sunt præposita , referun-
 tur

²⁷ Vel promotæ & remotæ vel præci-
 pua , & illa rejecta] Lambinus legit vel pro-
 mota , ut illa remota . Bene : nam remota a
 προηγμένα proprie opponitur promotis προ-
 ηγμένα . Insuper tamen (id quod illam , a
 cuius finem licet , fugerat) legendum arbi-
 tror ; vel præcipua , ut illa rejecta : eadem e-
 nim ratione hac mutanda esse videntur , at-
 que illa . En totam sententiam eo modo ,
 quo scripsisse Cicéronem arbitror : quæ vel
 ita (producta) appellemus (id erit verbum
 e verbo) vel promotæ , ut illa remota ; vel
 (ut dudum diximus) præposita vel præcipua ,
 ut illa rejecta . Pearceius .

tur illa quidem ad finem , sed ad ejus vim naturamque nihil
 pertinent .

Sequitur illa divisio , ut bonorum alia sint ad illud ulti-
 mum pertinentia , (sic enim appello , quæ τελικά dicuntur :
 jam hoc ipsum instituamus , ut placuit , pluribus verbis dice-
 re , quod uno non poterimus , ut res intelligatur) alia au-
 tem efficientia , quæ Græci ποιητικά , alia utrumque . De per-
 tinentibus nihil est bonum , præter actiones honestas . De effi-
 cientibus , nihil præter amicum . Sed & pertinentem , & effi-
 cientem sapientiam volunt esse . Nam quia sapientia est con-
 veniens actio , est ex illo pertinenti genere , quod dixi . Quod
 autem honestas actiones affert , & efficit , ideo efficiens dici
 potest .

XVII. Hæc , quæ præposita dicimus , partim sunt per se ipsa
 præposita , partim quod aliquid efficiunt , partim ob utrumque .
 Per se , ut quidam habitus oris & vultus , ut status , ut mo-
 tus , in quibus sunt & præponenda quædam , & rejicienda :
 alia ob eam rem præposita dicuntur , quod ex se aliquid effi-
 ciant , ut pecunia : alia autem ob utramque rem , ut integri-
 sentus , ut bona valetudo .

De bona autem fama (quam enim appellant ἀδοξίαν , a-
 ptius est hoc loco bonam famam appellare , quam gloriam)
 Chrysippus quidem & Diogenes , detracta utilitate , ne digi-
 tum quidem , ejus causa , porrigendum esse dicebant . Quibus
 ego vehementer assentior . Qui autem post eos fuerunt , cum
 Carneadem sustinere non possent , hanc , quam dixi , bonam
 famam , ipsam propter se præpositam & sumendam esse dixe-
 runt , esseque hominis ingenui & liberaliter educati , velle be-
 ne audire a parentibus , a propinquis , a bonis etiam viris ,
 idque propter rem ipsam ; non propter usum : dicuntque , ut
 liberis consultum velimus , etiam si posthumi futuri sint , pro-
 pter ipsos ; sic futuræ post mortem famæ tamen esse propter
 rem , etiam detracto usu , consulendum .

Sed cum , quod honestum sit , id solum bonum esse dica-
 mus , consentaneum tamen est , fungi officio , cum id officium
 nec in bonis ponamus , nec in malis . Est enim aliquid in his
 rebus

rebus probabile, & quidem ita, ut ejus ratio reddi possit: ergo ut etiam probabiliter acti ratio reddi possit. Est autem officium, quod ita factum est, ut ejus facti probabilis ratio reddi possit. Ex quo intelligitur, officium medium quoddam esse, quod neque in bonis ponatur, neque in contrariis. Quoniamque in his rebus, quæ neque in virtutibus sunt, neque in vitiis, est tamen quiddam, quod usui possit esse, tollendum id non est. Est autem ejus generis actio quoque quædam, & quidem talis, ut ratio postulet agere aliquod, & facere, eorum. Quod autem ratione actum sit, id officium appellamus. Est igitur officium ejus generis, quod nec in bonis ponatur, nec in contrariis.

XVIII. Atque perspicuum etiam illud est, in istis rebus mediis aliquid agere sapientem. Judicat igitur, cum agit, officium illud esse: quod ²⁸ quoniam nunquam fallitur in iudicando, erit in mediis rebus officium. Quod efficitur etiam hac conclusione rationis. Quoniam enim videmus esse quiddam, quod recte factum appellemus, id autem est perfectum officium: erit ²⁹ autem etiam inchoatum: ut, si iuste depositum reddere in recte factis sit, in officiis ponatur depositum reddere: illo enim addito, *iuste*, facit ³⁰ recte factum: per se autem hoc ipsum *reddere* in officio ponitur. Quoniamque non dubium est, quin in iis, quæ media dicimus, sit aliud sumendum, aliud rejiciendum: quidquid ita sit, aut dicitur, communi officio continetur. Ex quo intelligitur, quoniam se ipsos omnes natura diligunt, tam insipientem, quam sapientem, sumpturum quæ secundum naturam sint, rejecturumque contraria. Ita est quoddam commune officium sapientis, & insipientis. Ex quo efficitur, versari in iis, quæ media dicimus.

Sed cum ab his omnia proficiantur officia, non sine causa dicitur ad ea referri omnes nostras cogitationes: in his &

²⁸ Quod quoniam nunquam fallitur] Lego qui quoniam nunquam &c. ut pronomen ad sapientem referatur. Ex ita legendum suspicatur. Cuius, nisi forte quod quoniam sit additamentum: Drossius.

²⁹ Erat autem etiam inchoatum] Vel cum

Lambino delectatur autem: vel legatur, erit item etiam inchoatum. Idem.

³⁰ Facit recte factum] Lambinus emendavit sic recte factum. Nihil placet eandem recte factum: quod litterarum ductus a Tullii manu fuisse suadet. Idem.

excessum e vita, & in vita mansionem. In quo enim plura sunt, quæ secundum naturam sunt, hujus officium est in vita manere: in quo autem aut sunt plura contraria, aut fore videntur, hujus officium est e vita excedere. Ex quo apparet, & sapientis esse aliquando officium, excedere e vita, cum beatus sit: & stulti manere in vita, cum sit miser. Nam bonum illud, & malum, quod sæpe jam dictum est, postea consequitur. Prima autem illa natura, sive secunda, sive contraria, sub iudicium sapientis & delectum cadunt: estque illa subiecta quasi materia sapientiæ. Itaque & manendi in vita, & migrandi ratio omnibus iis rebus, quas supra dixi, metienda. Nam neque iis, qui virtute retinentur in vita, neque iis, qui sine virtute sunt, mors est optetenda: ^b ut sæpe officium est sapientis, desciscere a vita, cum sit beatissimus, si id opportune facere possit; quod est convenienter naturæ vivere. Sic enim censent, opportunitatis esse beate vivere. Itaque a sapientia præcipitur, se ipsam, ^c si usus sit, sapiens ut relinquat. Quamobrem cum vitiorum ista vis non sit, ut causam afferant mortis voluntariæ: perspicuum est, etiam stultorum, qui iidem miseri sint, officium esse manere in vita, si sint in maiore parte earum rerum, quas secundum naturam esse dicimus. Et quoniam excedens e vita & manens æque miser est, nec diuturnitas magis ei vitam fugiendam facit: non sine causa dicitur, iis, qui pluribus naturalibus frui possint, esse in vita manendum.

XIX. Pertinere autem ad rem arbitrantur, intelligi naturam ³² fieri, ut liberi a parentibus amentur: a quo initio profectam

a Lamb. virtute fruuntur, manendum in vita; neque

b Lamb. & sæpe

³¹ Desciscere a vita... quod est convenienter naturæ vivere] Qui non discedit e vita, eum discedendum sapientia præcipit. Non vivit convenienter naturæ: ergo qui tum discedit, quando debet, vivit convenienter naturæ. Non vivit quidem, postquam discedit e vita, sed vivit, cum discedendi consilium capit. Anonym.

c Vult. Man. Lamb. si iusserit.

³² Natura fieri] Quod & convenienter naturæ, & ut obdicerent Epicuro, statuerunt Stoici. Negabat enim Epicurus illam naturalem philosophiam ad hominem pertinere. Ideo, ne liberos alerent sapientes, iubebat. Noverat, ait Epicurus, fore, ut si semel liberi susciperentur, non in nostra esset potestate eos non amare, eos non tueri, eos non educare &c. Morelius.

sectam communem humani generis societatem persequimur. Quod primum intelligi debet figura membrisque corporum; quæ ipsa declarant procreandi a natura habitam esse rationem. Neque vero hæc inter se congruere possunt; ut natura & procreari vellet; & diligi procreatos non curaret. Atque etiam in bestiis vis naturæ inspicere potest: quarum in foetu & in educatione laborem cum cernimus, naturæ ipsius vocem vide-mur audire. Quare ut perspicuum est, naturam nos a dolore abhorre-re: sic apparet a natura ipsa, ut eos, quos genuerimus, amemus, impelli.

Ex hoc nascitur, ut etiam communis hominum inter homines naturalis sit commendatio, ut oporteat hominem ab homine, ob id ipsum quod homo sit, non alienum videri. Ut enim in membris alia sunt tanquam tibi nata, ut oculi; ut aures: aliqua etiam cæterorum membrorum usum adiuvant, ut crura, ut manus: sic immanes quædam bestię sibi solum naturæ sunt: at illa, quæ in concha patula pinna³³ dicitur; isque, qui enat e concha, qui, quod eam custodiat, pinno-teres vocatur, in eamque cum se recipit, includitur, ut vi- deatur monuisse, ut caveret: itemque formicæ, apes, cico-niæ, aliorum etiam causa quædam faciunt. Multo magis hæc conjunctio est hominis. Itaque natura sumus apti ad cœtus, concilia, civitates.

Mundum autem censent regi numine deorum, eumque esse quasi communem urbem & civitatem hominum & deorum: & unumquemque nostrum ejus mundi esse partem; ex quo il-lud natura consequi, ut communem utilitatem nostræ antepo-namus. Ut enim leges omnium salutem singulorum salutem anteponunt; sic vir bonus, & sapiens, & legibus parens, & ci-vilis officii non ignarus, utilitati omnium plus quam unius a-licujus aut suæ consulit. Nec magis vituperandus est proditor patriæ, quam communis utilitatis aut salutis desertor, propter suam

³³ Pinna] Plinius, IX. 42. Concharum, orbem corpus intus minutis piscibus præbens. inquit, generis & pinna est. Nascitur in li- Assulant illi protinus, & ubi licentia ac- meis subrepta semper, nec unquam sine co- audacia crevit, implent eam. Hoc tempus- mite, quem pinnoterem vocant, alii pinno- speculatus index, morsu levi significat. Illa- phylacem: is est squilla parva, alibi cancer- ore compresso, quicquid inclusit examinat, dapis affectator. Pandit se pinna, luminibus partemque socio tribuit. Idem.

suam utilitatem aut salutem. Ex quo fit, ut laudandus sit is, qui mortem oppetat pro republica, quod doceat, cario-rem esse patriam nobis, quam nosmetipsos. Quoniamque illa vox inhumana & scelerata ducitur eorum, qui negant se re- cufare, quo minus³⁴ ipsis mortuis terrarum omnium deflagra- tio consequatur: quod vulgari quodam versu Græco pronun- tiari solet: certe verum est, etiam iis, qui aliquando futuri sint, esse propter ipsos consulendum.

XX. Ex hac animorum affectione testamenta commendatio- nesque morientium nata sunt. Quodque nemo in solitudine vitam agere velit, ne cum infinita quidem voluptatum abun- dantia; facile intelligitur, nos ad conjunctionem congregatio- nemque hominum & ad naturalem³⁵ communitatem esse na- tos. Impellimur autem natura, ut prodesse velimus quam plu- rimis, in primisque docendo, rationibusque prudentia traden- dis. Itaque non facile est invenire, qui quod sciat ipse, non tradat alteri. Ita non solum ad discendum propensi sumus, verum etiam ad docendum. Atque ut tauris natura datum est, ut pro vitulis contra leones summa vi impetuque con- tendant: sic ii, qui valent opibus, atque id facere possunt, ut de Hercule & de Libero accepimus, ad servandum genus hominum natura incitantur. Atque etiam, Jovem cum opti- mum & maximum dicimus, cumque eundem salutarem, hos- pitalem, statorem; hoc intelligi volumus, salutem hominum in ejus esse tutela. Minime autem convenit, cum ipsi inter nos abjecti neglectique simus, postulare, ut diis immortalibus cari simus, & ab his diligamur. Quemadmodum igitur membris utimur prius, quam didicimus, cujus ea utilitatis causa habeamus; sic inter nos natura ad civilem communita- tem conjuncti & consociati sumus. Quod ni ita se haberet, nec justitia ullus esset, nec bonitati locus.

Tom. II.

³⁴ Quo minus, ipsis mortuis, terrarum om- nium deflagratio consequatur] Græcus, ad quem respexit, versus est,

Εἰς οὐρανὸν, ὅπου καὶ δέτω τοῦτο. Extat apud Suetonium Nerone cap. 38. Dio- nem lib. LVIII. & Joan. Xiphilinum in epit. Hic idem versiculum in mentem fuit Senecæ de Clement. II. 2. Davifque.

D d

Et

³⁵ Ad naturalem communitatem esse natos] Homines ad naturalem natos esse communi- tatem vix, ut opinor, Cicero diceret. Igitur vel vocem naturalem delendam puto, vel legendum ad civilem communitatem esse na- tos. Paulo post: Inter nos natura ad civilem communitatem conjuncti & consociati sumus. Vide sis & N. D. II. 31. Id.

Et quo modo hominum inter homines juris esse vincula putant, sic homini nihil juris esse cum bestiis. Præclare enim Chryſippus, cætera nata esse hominum causa & deorum: eos autem communitatis & societatis suæ: ut bestiis homines uti ad utilitatem suam possint sine injuria. Quoniamque ea natura esset hominis, ut ei cum genere humano quasi civile jus intercederet: qui id conservaret, eum justum: qui migraret, injustum fore. Sed quemadmodum, theatrum cum commune sit, recte tamen dici potest, ejus esse eum locum, quem quisque occupavit, sic in urbe mundove communi non adferatur jus, quo minus suum quidque cujusque sit.

Cum autem ad tuendos conservandosque homines hominem natum esse videamus; consentaneum est huic naturæ, ut sapiens velit gerere & administrare rempublicam: atque, ut e natura vivat, uxorem adjungere, & velle ex ea liberos procreare. Ne amores ³⁶ quidem sanctos a sapiente alienos esse arbitrantur. Cynicorum ³⁷ autem rationem atque vitam alii cadere in sapientem dicunt, si quis ejusmodi forte casus incidit, ut id faciendum sit: alii nullo modo.

Ut vero conservetur omnis homini erga hominem societas, conjunctio, caritas: & emolumenta, & detrimenta, quæ ἀφελήματα & ἐνάματα appellant, communia esse voluerunt: quorum altera profunt, nocent altera. Nec solum ea communia, verum etiam paria esse dixerunt. Commoda autem & incommoda (ita enim ἀγαθήματα & δυσχερήματα appello) communia esse voluerunt. Illa enim, quæ profunt aut quæ nocent, aut bona sunt aut mala: quæ sint paria necesse est.

Com-

³⁶ Ne amores quidem sanctos] Elepante mihi videtur Panætius respondisse adolescentulo cuidam quærenti, an sapiens amaturus esset. De sapiente, inquit, videbimus: mihi & tibi, qui ad hæc a sapiente tam longe absumus, non est committendum ut incidamus in rem commotam, impotentem, alteri emancipatam, visam sibi. Seneca, epist. CXVI. Olivetus.

³⁷ Cynicorum] Κυνικά σοφία, pro Stoicorum sententia, restantur. Diogenes Laertius vii. 121. & Stobæus Eclog. Ethic. p. 184. Et sane, præter Arrianum, Cynicam vitam

summopere laudat Maximus Tyrius Dissert. XX. A Stoicis nulla fere re differabant, nisi quod sordibus & impudentia gauderent, in propatulo res Veneris exercerent, in sermone decori rationem non haberent, & dialecticam, physicam, disciplinamque liberales spernerent. Vide Laertium vi. 103. 104. Laertianum Div. Inst. III. 15. Epitomes cap. 39. denique Ciceroem de Offic. I. 35. 41. In vestitu quoque nonnulla fuit discrepantia, de qua consulte Juvealem xlii. 121. Dissert.

Commoda autem aut incommoda in eo genere sunt, quæ præposita & rejecta dicimus. Ea possunt paria non esse: sed emolumenta communia esse dicuntur. Recte autem facta & peccata non habentur communia.

XXI. Amicitiam autem adhibendam esse censent, quia sit ex eo genere, quæ profunt. Quanquam autem in amicitia alii dicant, æque caram esse sapienti rationem amici ac suam: alii autem sibi cuique cariorem suam: tamen hi quoque posteriores fatentur alienum esse a justitia, ad quam nati esse videamur, detrudere quid de aliquo, quod sibi assumat. Minime vero probatur huic disciplinæ, de qua loquor, aut amicitiam, aut justitiam propter utilitates adfisci aut probari. Eadem enim utilitates poterunt eas labefactare atque pervertere. Etenim nec justitia, nec amicitia esse omnino poterunt, nisi ipsæ per se expetantur.

Jus autem, quod ita dici appellarique possit, id esse naturæ: alienumque esse a sapiente non modo injuriam cui facere, verum etiam nocere. Nec vero rectum est cum amicis aut bene meritis consociare aut conjungere injuriam: gravissimeque & verissime defenditur, nunquam æquitatem ab utilitate posse seungi: &, quidquid æquum justumque esset, id etiam honestum: vicissimque, quidquid esset honestum, id justum etiam atque æquum fore.

Ad easque virtutes, de quibus disputatum est, dialecticam etiam adjungunt, & physicam: easque ambas virtutum nomine appellant: alteram, quod habeat rationem, ne cui falso assentiamur, neve unquam captiosa probabilitate fallamur, eaque, quæ de bonis & malis dicemus ³⁸, ut tenere tuerique possimus. Nam sine hac arte quemvis arbitrabantur a vero abduci, fallique posse. Recte igitur, si omnibus in rebus temeritas ignoratioque vitiosa est, ab his ea ³⁹, quæ tollit hæc, virtus nominata est.

D d 2

Phy-

³⁸ De bonis & malis dicemus] Omnino legendum differemus, ut optine Jos. Scaliger emendavit. Idem.

³⁹ Ars ea, quæ tollit hæc] Cui reteres aures sunt intelligentique judicium, is non

dubito quin hoc magis probet, accedente libris veteris auctoritate, quam illud vulgo receptum ab his ea quæ tollit hæc. P. Manut. Vulgo ab his ea quæ tollit hæc. Multis autem parafangis elegantior est lectio, quam præstat Scaliger.

Physicæ quoque non sine causa tributus idem est honos : propterea quod qui convenienter naturæ victurus sit , ei & proficiscendum est ab omni mundo , & ab ejus procuratione . Nec vero potest quisquam de bonis & de malis vere judicare , nisi omni cognita ratione naturæ , & vitæ etiam deorum , & utrum conveniat , necne , natura hominis cum universa . Quæque sunt vetera præcepta sapientium , qui jubent *tempori parere* ⁴⁰ , & *sequi* ⁴¹ *deum* , & *se noscere* ⁴² , & *nihil nimis* ; hæc sine physicis quam vim habeant (& habent maximam) videre nemo potest . Atque etiam ad justitiam colendam , ad tuendas amicitias & reliquas caritates quid natura valeat , hæc una cognitio potest tradere . Nec vero pietas adversus deos , nec quanta his gratia debeatur , sine explicatione naturæ intelligi potest .

XXII. Sed jam sentio me esse longius provectum , quam propofita ratio postularet . Verum admirabilis compositio disciplinæ , incredibilisque rerum traxit ordo : quem , per deos immortales ! nonne miraris ? Quid enim aut in natura , qua nihil est aptius , nihil descriptius , aut in operibus manu factis tam compositum , tamque compactum & coagmentatum inveniri potest ? quid posterius priori non convenit ? quid sequitur , quod non respondeat superiori ? quid non sic ⁴³ aliud ex alio

Scaligeri codex & Eliens. quamque Manu-
tius in Mss. reperit probavit. Davifius.
⁴⁰ *Tempori parere*] Sic aliorum , sic etiam nostri Mss. Verum tamen , probante Grætero , Victorius legit *tempori parere* . Præsertim itaque audiamus virum doctissimum , quam sententiam dicamus . Sic igitur ille Var. Lect. XI. 19. ⁴⁰ Vereor ne *parere* pro *parere* , in-jecta in medium indefinitum verbum lite-
⁴¹ ra , legi debeat . . . Nam qui præcepta hæc septem Sapientium tradiderunt , *χρὴς*
⁴² *οὐδὲ* , in illis posuere ; nullum autem quod respondeat huic , si , ut nunc in omnibus libris est , *parere* legatur , attulere . Ut
⁴³ Soffades qui plurimas ipsorum *συνόψεις* hujuscemodi collegit . Leguntur autem illæ apud Joannem Stobæum in III. libro .
⁴⁴ Præterea Clemens Alexandrinus in primo Stromate [immo Strom. V.] hujus vocis mentionem fecit , ubi docet , brevibus quibusdam acutisque dictis Sapientium

virorum magnarum rerum sensum continere .
⁴⁵ ⁴¹ si , ut hæc ipsa *χρὴς οὐδὲ* . . . Hæc & plura hæc spectantia viri eruditissimus ; nec reniteret , si modo scripti codices faverent . Cum autem illi magno consensu vulgati læsionem retineant , eam loco movendam non puto . Cicero Fam. IV. ep. 9. *Tempori cedere , id est necessitati parere , semper sapientis est habitum* . Et ad Attic. vii. 18. *Stromachari desinamus , tempori pareamus , cum Pompejo in Hispaniam eamus* . Davifius .
⁴⁶ *Sequi Deum*] De hoc effato plura sup-
peditabunt Just. Lipsius ad Senecam de vit. Beat. cap. 15. Th. Gatakerus ad Antonini vii. 31. & Ren. Vallinus ad Boethii Conf. lib. I. Prof. 4. Idem .

⁴⁷ *Se noscere* , & *Nihil nimis*] De celeberrimis hæc præceptis sat multa collegit Menægius ad Lærtii I. 40. 41. Idem .
⁴⁸ *Quod non sic aliud ex alio necitur , ut non si ullam literam moveris , labent omnia* ?] Quod

necitur , ut non , si ullam literam moveris , labent omnia ? Nec tamen quidquam est , quod moveri possit . Quam gravis vero , quam magnifica , quam constans conficitur persona Sapientis ! qui , cum ratio docuerit , quod honestum esset , id esse solum bonum , semper fit necesse est beatus , vereque omnia ista nomina possideat , quæ irrideri ab imperitis solent .

Rectius enim appellabitur rex , quam Tarquinius , qui nec se , nec suos regere potuit : rectius magister populi (is enim est dictator) quam Sylla , qui trium pestiferorum vitiatorum , luxuriæ , avaritiæ , crudelitatis magister fuit : rectius dives quam Crassus , qui , nisi eguisset , nunquam Euphratem nulla belli causa transire voluisset . Recte ejus omnia dicentur , qui scit uti solus omnibus . Recte etiam pulcher appellabitur ; animi enim lineamenta sunt pulchriora quam corporis : recte solus liber , nec dominationi cujusquam parens , neque obediens cupiditati : recte invictus , cujus etiam si corpus constringatur , animo tamen vincula injici nulla possint : neque expectet ullum ⁴⁴ tempus ætatis , ut tum denique judicetur , beatissime fuerit , cum extremum vitæ diem morte confecerit : quod ille unus e septem sapientibus non sapienter Cræsum ⁴⁵ monuit . Nam si beatus unquam fuisset , beatam vitam usque ad illum a Cyro exstructum rogam ⁴⁶ protulisset . Quod si ita est , ut neque quisquam nisi bonus vir , & omnes boni beati sint : quid philosophia magis colendum , aut quid est virtute divinius ?

Quod a quibusdam dici solet , duplicem negationem tam apud Latinos aliquando , quam apud Græcos , affirmative significare ; id in hujuscemodi sententiis , quæ interrogatione fiunt , vix alibi occurrere arbitror . Ne igitur hæc prorsus contraria Catonis menti sonent , legendum censeo , *quid non sic aliud ex alio necitur , ut , si ullam literam moveris , labent omnia* ? scilicet hoc vult Cato , fore ut omnia labent , si commutaris vel unam literam . Delecto posterius non ; nequeque conjec-turæ fidem facit id , quod Noster dicit in

iv. 19. *Et ais , si una litera commota sit ; forte , tota ut labet disciplina* . Pearceus .

⁴⁴ *Ullum tempus ætatis*] Optime vir Cl. Th. Bentlejus reposuit *ulimum tempus ætatis* , nisi forsitan eodem sensu malis *summum tempus ætatis* . Martialis x. 47. *Summum nec metuit diem , nec optat . Dav.*

⁴⁵ *Cræsum monuit*] Vide supra , lib. II. cap. 27.

⁴⁶ *Usque ad illam a Cyro exstructum rogam*] In quo Cræsus incenderetur . Herodot. lib. I.